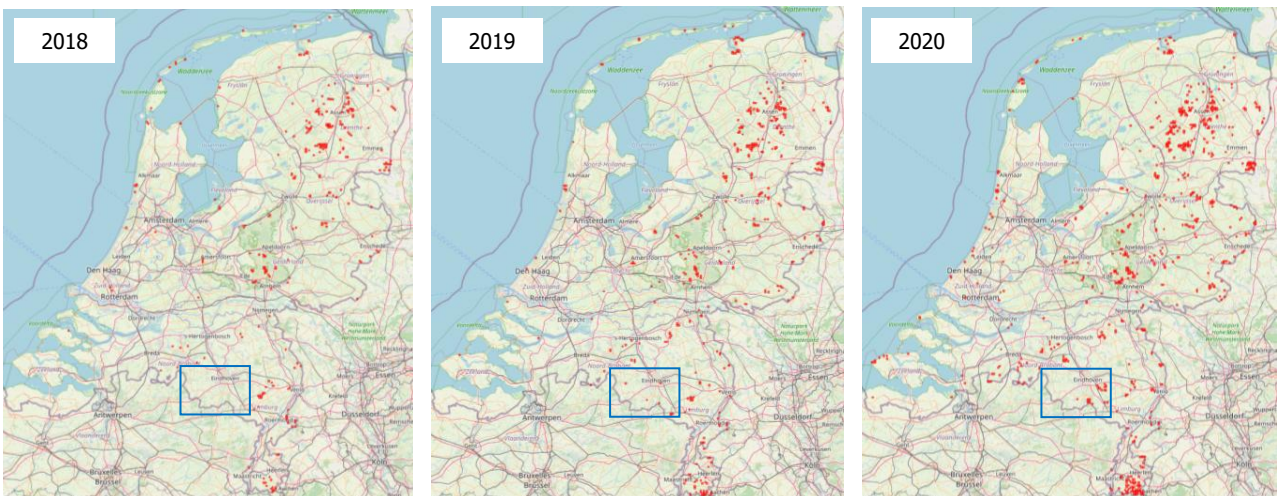

man Grauwe Klauwier, 11 juni 2020 (foto: Esther van Daal)

Op 15 mei 2020 wandelde ik met Anneloes over de Regte Heide bij Tilburg, een prachtig en afwisselend gebied, met aan het einde van de wandeling een leuke verrassing. In een bramenstruik zat een man Grauwe Klauwier die zich fraai liet bekijken. Deze prachtige vogelsoort zie ik zelden in Nederland. Twee dagen later zag ik er alweer eentje, nu in mijn 'eigen' werkgebied De Kempen. Wat een mazzel, wat een toeval! Of niet...? Het duurde niet lang voordat ik en vogelend Nederland er achter kwamen dat er iets bijzonders aan de hand was. Het land werd 'overspoeld' met Grauwe Klauwieren en er kwamen steeds meer euforische meldingen over recordaantallen paren. Dat zat 'm niet alleen in een uitbreiding van het aantal locaties (figuur 1), maar ook in grotere aantallen per locatie.

Figuur 1. Waarnemingen van Grauwe Klauwieren tussen de datumgrenzen (20 mei t/m 20 juli) in Nederland in 2018 t/m 2020 per gridcel van 1x1 km (bron: waarneming.nl). Met een rechthoek is de Kempen aangegeven.

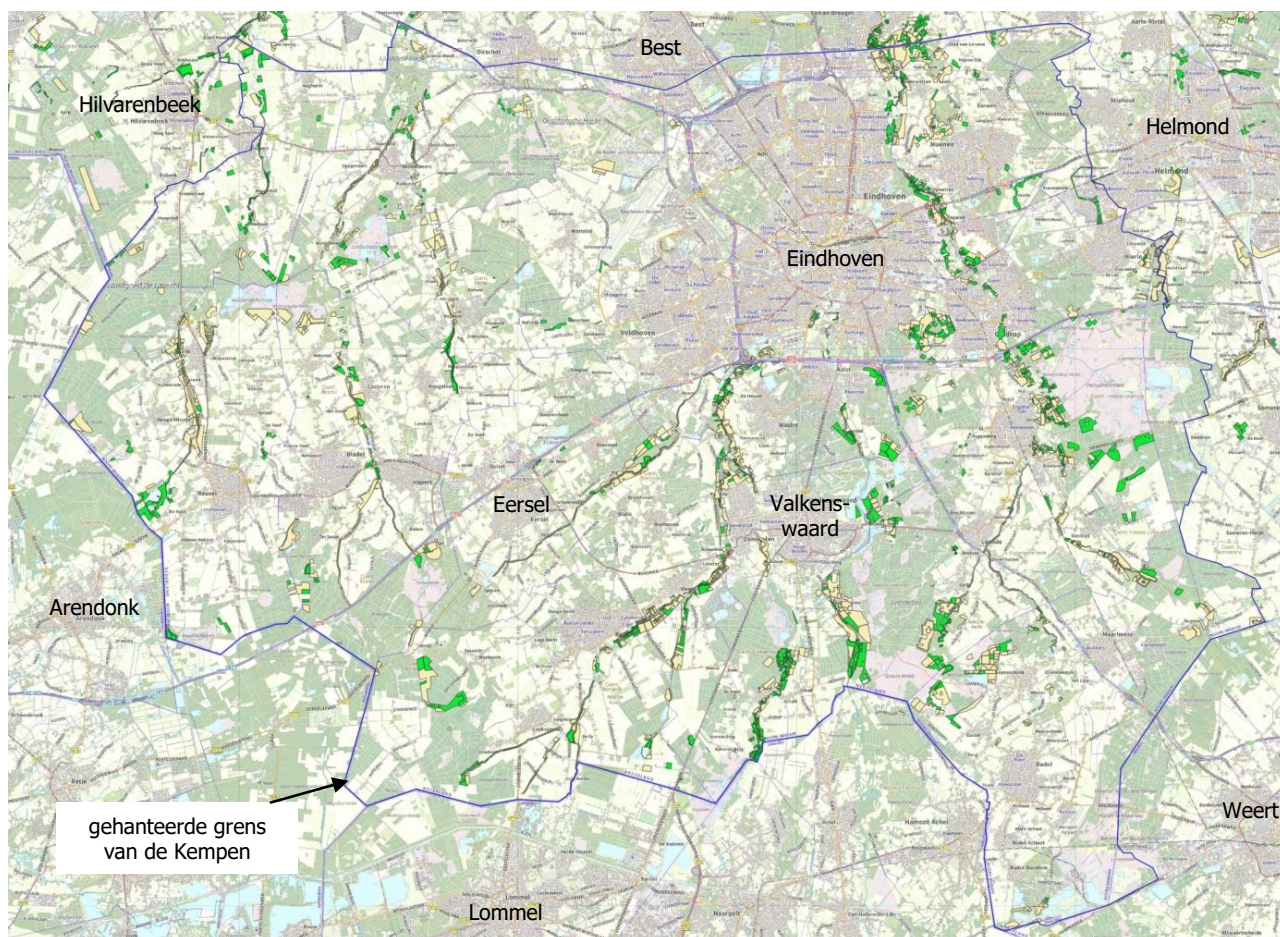
Ik raakte gefascineerd door deze berichten en besloot dit jaar speciaal aandacht te schenken aan Grauwe Klauwieren in de Kempen. De coronaomstandigheden met permanent thuiswerken en daardoor veel flexibiliteit gaven me de gelegenheid veel potentiële terreinen af te gaan. Ook andere vogelaars hebben gebieden speciaal op Grauwe Klauwieren afgezocht. Waarnemingen van anderen die bijv. via waarneming.nl binnenkwamen waren voor mij essentieel om een startpunt te hebben omdat het onmogelijk was om zelf alle terreinen op Grauwe Klauwieren af te zoeken.

Doel

Ik nam me voor om een zo goed mogelijke indruk te krijgen van waar Grauwe Klauwieren als (mogelijke) broedvogel in de Kempen voorkomen en in welke aantallen. Aan de hand hiervan probeer ik de volgende vragen te beantwoorden: (1) Hoeveel paren waren er in 2020 in de Kempen en hoe verhoudt zich dit tot voorgaande jaren, en (2) Waar kwamen ze voor en hoe is dat te verklaren?

Gebiedsbeschrijving

Het studiegebied "Kempen" (figuur 2) ligt in zuidoostelijk Noord-Brabant en is 930 km² groot. In dit gebied ligt de stad Eindhoven, enkele grote dorpen als Veldhoven en Valkenswaard en talloze kleinere dorpen. Er is veel intensieve landbouw en er zijn grote bosgebieden en heideterreinen. Met name in de beekdalen zijn en worden landbouwgebieden omgevormd tot natuurterreinen, vaak behorend tot het natuurbeheertype "kruiden- en faunarijke graslanden" (figuur 2).

Figuur 2. Ligging van kruiden- en faunarijke graslanden (helder groen) en nog om te vormen landbouwgrond naar natuur (lichtgeel) (bron: natuurbeheertypen Provincie Noord-Brabant 2016, shapefile gedownload op 12-7-2020; van deze kaart zijn de volgende natuurbeheertypen geselecteerd: N12.02 en N00.01)

Methode

Gegevens tot 2020

Tot 1970 zijn gegevens schaars, anekdotisch en dus ongetwijfeld zeer onvolledig. Er zijn wat meldingen uit de oorlogsjaren in oude nummers van de Venkraai (KNNV Eindhoven), en daarna zijn de eiercollectie van B. van Dooren (van Dooren & Jansen 2018; details te vinden op waarneming.nl), een overzichtsartikel over Grauwe Klauwieren in Noord-Brabant (Braaksma 1954) en de Avifauna van Noord-Brabant met gegevens uit 1963-65 (Van Erve et al. 1967) de

belangrijkste bronnen. De gegevens over Grauwe Klauwieren uit deze jaren kunnen bij gebrek aan informatie veelal niet getoetst worden aan de criteria van Sovon.

Gegevens uit de periode vanaf 1970 zijn afkomstig van waarneming.nl, databases van Sovon, vogelsindekempen.nl, Ornis (digitaal archief van VWG De Kempen), inventarisatierapporten, artikelen en (soms ongepubliceerde) tellingen. Er zijn diverse broedvogeltellingen uitgevoerd die een aanzienlijk deel van het agrarisch gebied van de Kempen omvatten (tabel 1). De Grauwe Klauwier behoorde uiteraard tot de telsoorten maar waarschijnlijk hebben vogelaars weinig bewuste aandacht (met bijbehorend 'zoekgedrag') aan deze soort gegeven omdat de soort al jarenlang afwezig of zeer zeldzaam was.

Tabel 1. Broedvogeltellingen waarbij een aanzienlijk deel van de Kempen (> tientallen km²) op broedvogels is onderzocht. De bezoekenintensiteit is ingeschat en als volgt aangegeven: laag = 2-3 bezoekenrondes, gemiddeld = 4-7 bezoekenrondes, hoog = 8 of meer bezoekenrondes.

Periode	Gebied	Getelde oppervl.	Omschrijving en bron	Bezoekintensiteit (inschatting)
1973-77	Gehele Kempen	930 km ²	Atlasproject voor broedvogels van Sovon (Teixeira 1979)	Veelal laag
1978-83	Gehele Kempen	930 km ²	Jaarrond atlasproject van Sovon (Bekhuis et al. 1987)	Veelal laag
1982	Agrarische westelijke Kempen	209 km ²	Broedvogelinventarisatie door VWG De Kempen in delen van het Streekgewest Kempenland en enkele gebieden in de oostelijke Kempen (Bakermans 1984).	Wisselend, laag tot gemiddeld
1983-87	Agrarische Kempen	543 km ²	Broedvogelinventarisatie t.b.v. Avifaunaonderzoek Midden- en Oost-Brabant van de provincie Noord-Brabant (Poelmans & van Diermen 1997)	Laag, soms gemiddeld
1990-91	Eindhoven-Helmond	466 km ²	Broedvogelinventarisatie van bossen en agrarisch gebied in het Middengebied Eindhoven-Helmond (ongepubl.)	Gemiddeld tot hoog
1995	Omg. Eindhoven	tientallen km ²	Broedvogelinventarisatie van natuurgebieden, bosjes en agrarisch gebied t.b.v. de trajectstudie NO-tangenten (Poelmans et al. 1995); getelde oppervlakte onbekend	Laag (agrarisch) tot gemiddeld (bosjes en natuur)
1998-00	Gehele Kempen	930 km ²	Atlasproject voor broedvogels van Sovon, met combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek (Hustings & Vergeer 2002)	Wisselend, laag tot gemiddeld
2013-15	Gehele Kempen	930 km ²	Atlasproject o.a. voor broedvogels van Sovon, met combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek (Hustings & Koffijberg 2018)	Wisselend, laag tot gemiddeld

Veldwerk in 2020

De gegevens uit 2020 zijn op diverse manieren verzameld. Zelf heb ik de nodige terreinen overdag afgezocht op Grauwe Klauwieren. Ik heb me daarbij vooral gericht op potentiële habitats. Deze liggen veelal in de beekdalen en corresponderen heel goed met de "kruiden- en faunarijke graslanden" uit het natuurbeheerplan (figuur 2). Ook andere vogelaars hebben potentieel geschikte gebieden onderzocht hetzij op broedvogels in zijn algemeenheid hetzij speciaal met het oog op Grauwe Klauwieren. Al deze onderzochte gebieden zijn in figuur 3 aangegeven. Een belangrijke bron waren de waarnemingen die via waarneming.nl en avimap zijn ingevoerd. Vrijwel alle locaties die op deze manier zijn doorgegeven zijn door mij afgegaan, enerzijds om de plek met eigen ogen te bekijken, anderzijds om een extra check uit te voeren omdat Grauwe Klauwieren soms vlak bij elkaar zitten zonder dat waarnemers dit goed in de gaten hebben; zulke clusters worden dan niet opgemerkt.

Interpretatie van waarnemingen

De criteria van Sovon zijn aangehouden om te bepalen of gesproken kan worden van een broedpaar¹. De criteria zijn:

- nestindicatieve waarnemingen (nestbouw, transport voedsel of uitwerpselen, alarm, uitgevlogen jongen) tellen altijd;
- in geval van paar in broedbiotoop, zang en/of balts moet er 1 waarneming zijn in de periode 20 mei t/m 20 juli;

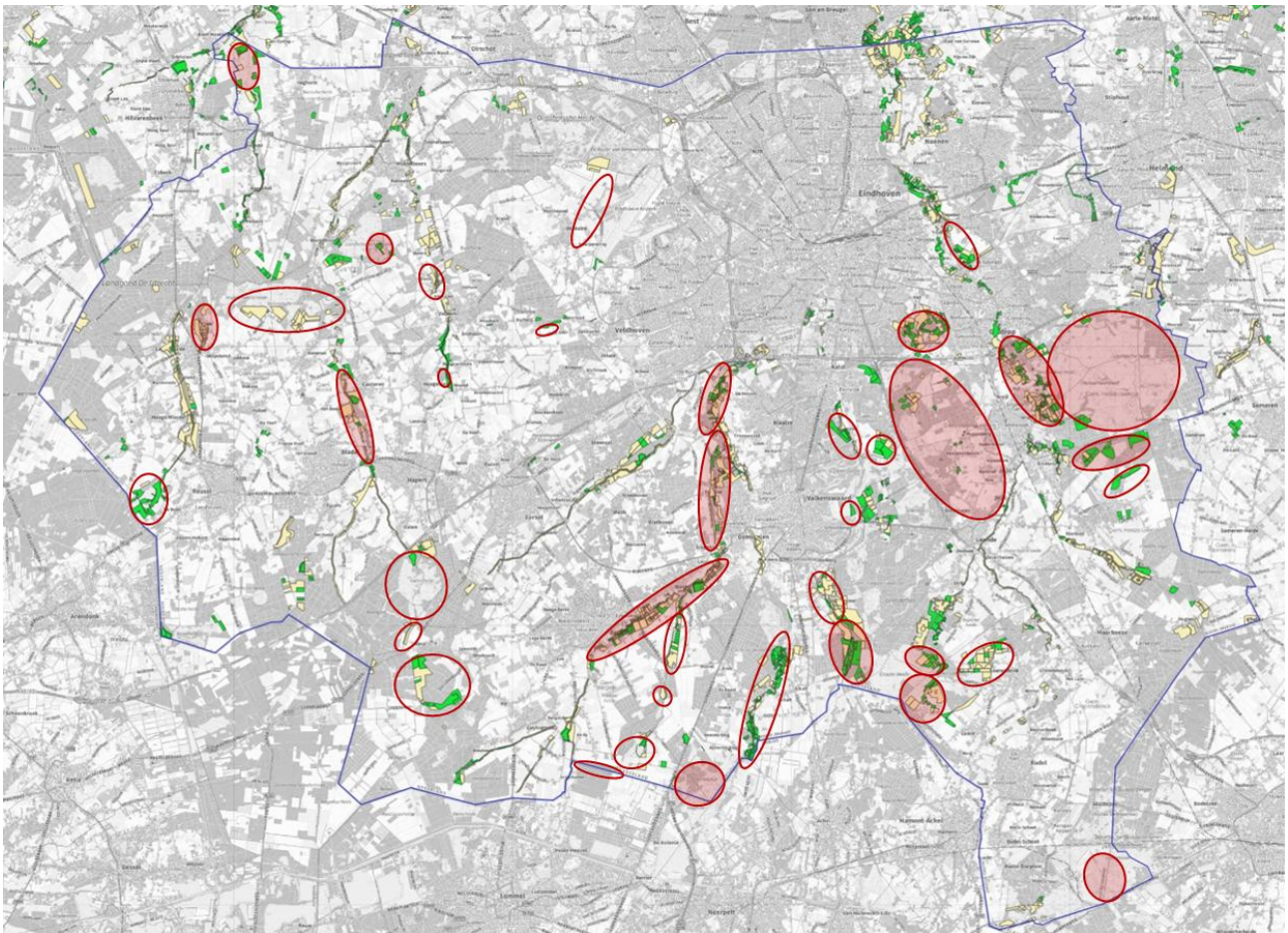
¹ Het begrip "broedpaar" wordt hier voor het gemak gebruikt maar is strikt genomen discutabel. Het suggereert immers een gepaard mannetje en vrouwtje dat broedt, terwijl dit niet perse nodig is om te voldoen aan de Sovon criteria.

- in overige gevallen (adult in broedbiotoop) moet er 1 waarneming zijn in de periode 10 juni t/m 20 juli met in totaal 2 waarnemingen in de periode 20 mei t/m 20 juli;
- fusieafstand 500m.

In dit artikel wordt gesproken over mogelijk broedend, waarschijnlijk broedend en zeker broedend. Mogelijk broedend zijn eenmalige waarnemingen van een adult binnen de periode 20 mei t/m 20 juli, en deze gevallen voldoen dus niet aan de Sovon criteria. Waarschijnlijk broedend zijn gevallen waarin waarnemingen van een paar of adult voldoen aan de Sovon criteria, en zeker broedend zijn gevallen waarin sprake is van nestindicatieve waarnemingen en bewoonde nesten.

Beperkingen van het onderzoek

Geen enkele grootschalige telling die tot nu toe is uitgevoerd zal een heel goed en min of meer compleet beeld van Grauwe Klauwierenparen hebben opgeleverd. Daarvoor was de gebiedsdekking en/of de bezoeksintensiteit van de tellingen te gering. Zeker als we bedenken dat Grauwe Klauwieren gewoonlijk pas vanaf half mei aankomen en de soort soms heel lastig te ontdekken is, is duidelijk dat inventarisaties met een lage bezoeksintensiteit geen goed beeld zullen geven. Het is niet mogelijk om in te schatten hoe groot het gemiste aantal paren in de diverse periodes zou kunnen zijn. Dat is door de grote verschillen in aanpak, in aantal waarnemers en door het geclusterde voorkomen (waarbij je niet op voorhand weet of je een representatieve steekproef hebt) niet uit te rekenen.

Figuur 3. Gebieden die in 2020 door de auteur en geraadpleegde vogelaars op Grauwe Klauwieren zijn onderzocht. Rood omlind: 1 bezoek, rood gearceerd: meer dan 1 bezoek.

De kaart met gebieden die in 2020 zijn onderzocht (figuur 3) laten voor dat jaar twee beperkingen goed zien. Ten eerste zijn lang niet alle potentiële broedgebieden onderzocht. Dat geldt vooral voor het dal van de Kleine Dommel en Dommel tussen Opwetten en het Wilhelminakanaal, maar ook elders liggen allerlei terreintjes die niet bekeken zijn. Ten tweede is een deel van de wél onderzochte gebieden slechts eenmalig bekeken en dat is onvoldoende om met zekerheid te kunnen uitsluiten dat er geen Grauwe Klauwieren hebben gezeten. De vogels zijn soms zeer lastig op te sporen (heimelijk gedrag, weinig territoriaal, onopvallende zang). Op zicht afstruinen en zoeken ("koud zoeken") geeft de meeste treffers maar is met name in gebieden met een mozaïekstructuur van struiken, hagen en bomen tijdrovend en zonder garantie op succes. Territoria komen regelmatig geclusterd voor en het vergt ervaring om die te onderkennen en te tellen. En tot slot zijn sommige mannetjes ongepaard en dat vergt meer tijd om vast te stellen (van Berkel 1993, Bijlsma 2000).

Resultaten

Aankomst

Aprilwaarnemingen zijn in de Kempen zeer uitzonderlijk: 20 april 1973 (man en vrouw Strabrechtse Heide) en 26 april 2007 (man overvliegend Strabrechtse Heide). Deze waarnemingen konden niet gerelateerd worden aan een territorium ter plaatse en zijn wellicht doortrekkers, al worden paren (zoals in 1973 waargenomen) maar zelden tijdens de trek gemeld (med. M. Nijssen).

In 2020 was de eerste waarnemingsdatum een vrouw op 11 mei. Daarna volgde 12 mei met 2 mannetjes in een gebied waar later territoria zijn vastgesteld, en voorts 13 mei met 1 ex. Dit is laat vergeleken met eerste aankomstdata elders in Nederland: begin april 2020 was er al een enkele waarneming en vanaf circa 25 april 2020 werden vrijwel dagelijks Grauwe Klauwieren op allerlei plekken gemeld (waarneming.nl).

De aankomst in Nederland in 2020 wijkt overigens af van oudere gegevens: in 2013-2016 varieerde de eerste melding in Nederland van 26 april tot 4 mei en in het intensief onderzochte Bargerveen van 29 april tot 10 mei (Geertsma & Nijssen 2017), en in 1990-2000 lag de aankomst van vogels van een kleine west-Drentse populatie tussen 7 en 18 mei (Bijlsma 2000).

Aantallen en verspreiding

Tot 1949. In de gemeente Leende was de soort in de dertiger jaren een vrij algemene broedvogel, vooral in de beekdalen (Iven & van Gerwen 1974). Uit 1944-45 zijn zes gevallen² bekend en daarna, tot en met 1949, zijn er verdeeld over de jaren zeven meldingen waaronder vijf nesten met eieren of jongen (van Dooren; Braaksma 1954).

Periode 1950-1959. In dit decennium werden heel wat meer Grauwe Klauwieren gemeld, zoals 4 gevallen (waarvan 2 nesten) in 1952 en 16 gevallen in 1953 waaronder drie in de gemeente Waalre. Van Dooren vond in 1954, 1956 en 1959 op diverse locaties in totaal vijf nesten met eieren.

Periode 1960-1969. In de Avifauna van Noord-Brabant (van Erve et al. 1967) worden 5 gevallen genoemd voor de periode 1963-65. Dit aantal lijkt een belachelijke onderschatting als we een inventarisatie uit 1968 mogen geloven: medewerkers van het toenmalige RIVON vermeldden in 1968 1 ex./10 ha voor het heggenlandschap bij Leenderstrijp, 2 ex./10 ha voor het gebied tussen Het Goor en Leenderstrijp, en vermoedelijk broeden bij de Goorsche Putten, de Dolingerputten en de Strijperheg (Bijlsma 1992 op basis van ongepubliceerde gegevens), ook al zegt dit niets over het totaal aantal paren.

In de jaren zestig werd een waar bolwerk van Grauwe Klauwieren ontdekt in de vloeiveiden bij Bergeijk en Lommel, in België bekend als De Wetering (of Watering) bij Lommel-Kolonie. Een klein deel van de vloeiveiden ligt op Nederlands grondgebied. De vloeiveiden bestaan uit een afwisseling van hooilanden, houtkanten met o.a. Gelderse roos en populierenaanplant. In 1961 werden hier 11 broedparen geteld en in 1963 t/m 1967 resp. 6, 8, 14, 10 en zelfs 25 (Hermans 1995). Het is niet bekend of er toen ook broedparen op Nederlands grondgebied waren.

Periode 1970-1979. In de vloeiveiden bij Bergeijk/Lommel werden 15 broedparen geteld in 1973, 9 in 1976, 15 in 1977, 6 in 1978 en 4 in 1979 (o.a. Cornelissen 1992). Deze waren vrijwel allemaal te vinden op Belgisch grondgebied. Af en toe (1974, 1975, 1977) werd een broedpaar op Nederlands gebied aangetroffen.

Tijdens het atlasproject 1973-77 werden in 1974 3 broedparen gevonden, nl. aan de rand van Hapert, bij de Visvijvers Bergeijk en bij Achterste Brug onder Borkel. Mogelijke broedparen (losse waarnemingen 20 mei-20 juli) uit die periode en daarna kwamen van de Visvijvers Bergeijk (1977), tussen Geldrop en Heeze (1977), Strabrechtse Heide (1978), Heerendonk (1979), atlasblok 5733 (1979) en atlasblok 5746 (1979)³.

Periode 1980-1989. In de vloeiveiden bij Bergeijk/Lommel werden 7-8 broedparen geteld in 1981, allemaal in België (Cornelissen 1982). Hermans (1995) vermeldt voor dat jaar maar 2 broedparen. Daarna worden door Hermans jaarlijks 1-2 broedparen genoemd met een piekje van 4 broedparen in 1988. In het Nederlandse deel werden broedparen vastgesteld in 1980, 1984, 1986 en 1988 (komt bovenop de 4 paren hierboven) en een mogelijk broedpaar in 1987. Uit de inventarisatie in 1982 van agrarisch gebied in de westelijke Kempen kwam geen enkele melding van Grauwe Klauwieren. De inventarisatie in 1983 t/m 1987 van al het agrarisch gebied in de Kempen leverde één broedpaar op, nl. in de Malpiebeemden (1986).

Mogelijke broedparen kwamen van de Cartierheide (1980), atlasblok 5746 (1980 t/m 1982), atlasblok 5736 (1981), atlasblok 5734 (1981 en 1983) en atlasblok 5723 (1983).

Periode 1990-1999. In 1990 en 1991 werd 1 broedpaar geconstateerd in de vloeiveiden Bergeijk/Lommel en in de vier jaren daarna niet een meer (Hermans 1995), al was er wel een mogelijk broedpaar in 1992 (waarnemingen.be). In 1990 was er een mogelijk broedpaar in het Nederlandse deel. Na 1995 werden er geen broedparen meer in de vloeiveiden vastgesteld.

² Het begrip "geval" wordt gebruikt als informatie ontbreekt om te kunnen bepalen of al dan niet aan de Sovon-criteria voor een broedpaar wordt voldaan.

³ De atlasblokgegevens komen uit de digitale bestanden van het Winter- en trekvogelproject in 1980-2000. Daarbij is alleen het atlasblok en de maand bekend. Meldingen uit de maanden juni en juli zijn in het rijtje van mogelijke broedgevallen opgenomen, al is het mogelijk dat daar waarnemingen van paren en herhaalwaarnemingen tussen zitten.

Het onderzoek in het Middengebied Eindhoven-Helmond in 1990-91, het tangentenonderzoek bij Eindhoven in 1995 en het Atlasproject voor broedvogels in 1998-2000 leverden geen enkele Grauwe Klauwier op. In 1991 werden wel broedparen gevonden in de Malpiebeemden, bij Achterste Brug onder Borkel, en op de Patersgronden bij Achelse Kluis. Uit 1996 komen gevallen van de Malpiebeemden, de omgeving van Achterste Brug en nabij de Strijperheg. In dit decennium waren er voorts diverse mogelijke broedparen: het Dommeldal noordelijk van Soeterbeek (1993), Braakhuizense Heide (1995), Strabrechtse Heide (1995), oostzijde Collse Zegge (1996), Plateaux-Lage Heide (1996) en Loozerheide (1998).

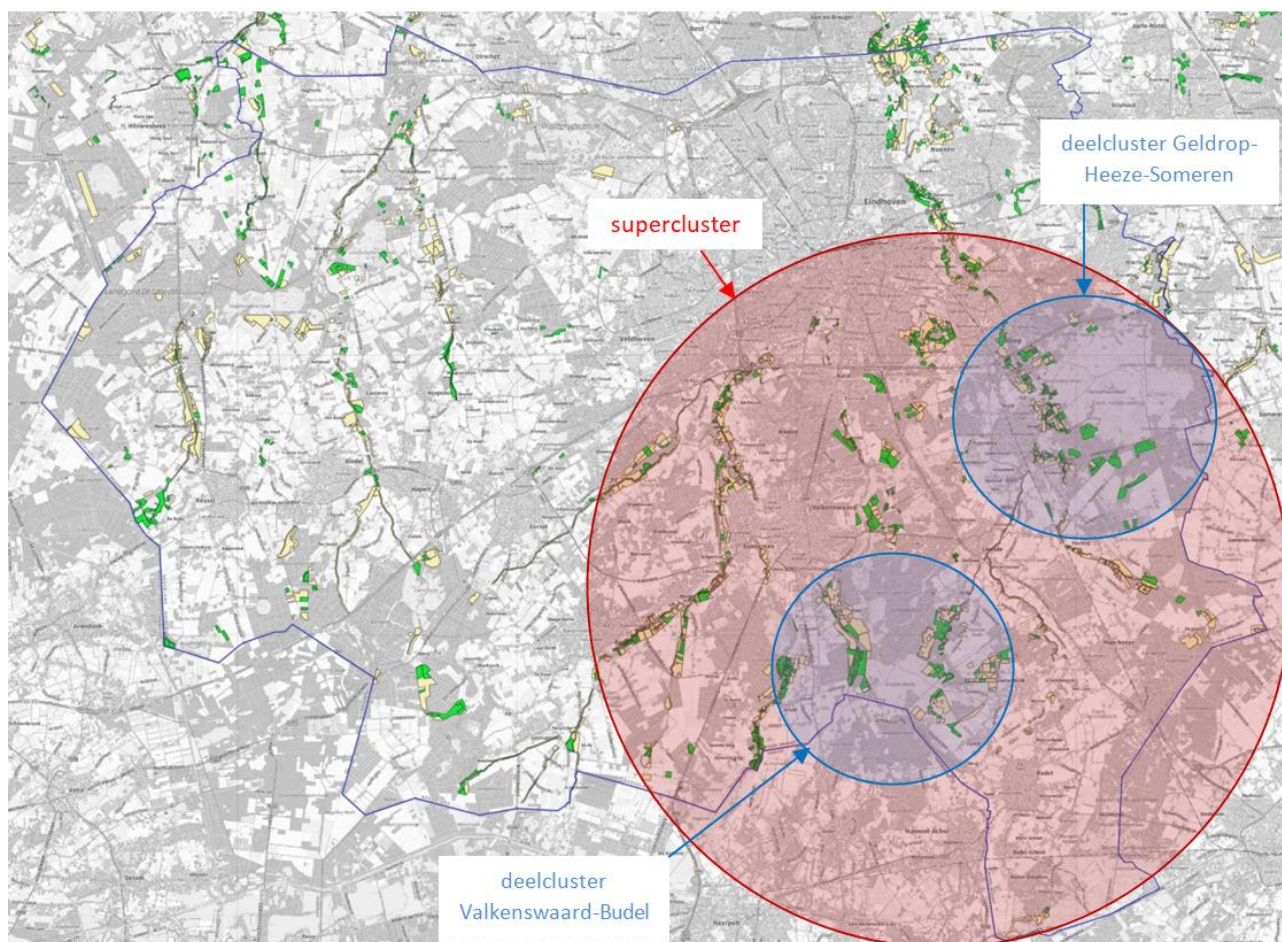
Periode 2000-2009. In deze periode werden er geen grootschalige inventarisaties uitgevoerd. Er waren enkele meldingen van broedparen: Loozerheide (2000), Budeler Bergen (2001) en Grootte Heide (2009), en ook een aantal mogelijke broedparen: zuidostrand Grootte Heide (2003), Patersgronden (2004), Braakhuizense Heide (2004), Loozerheide (2005, 2008) en Strabrechtse Heide (2005, 2006)

Periode 2010-2019. Meldingen van broedparen kwamen van de Grootte Heide-Gastelse Heide (2012), Plateaux en Pelter Heggen (2012, 2 broedparen), Achterste Brug (2011), omgeving Westerhoven (2015 en 2019), Hapert Landorp (2016), tussen Heeze en Someren (2016 t/m 2019), tussen Geldrop en Heeze (2017 t/m 2019, met in 2019 2 broedparen) en Loozerheide (2019).

Verder waren er ten opzichte van voorgaande jaren veel mogelijke broedparen: rand Eindhoven Airport (2010), omgeving Leende (2010), Reusel (2010), Grootte Heide-Gastelse Heide (2010, 2013, 2017, 2019), Patersgronden (2011), omgeving Collse Zegge (2012), tussen Heeze en Someren (2012), Strabrechtse Heide (2014), tussen Geldrop en Heeze (2014), Plateaux (2015), Veldhoven Habraken (2017), hoek knooppunt Batadorp (2017), Neterselse Heide (2019) en Gijzenrooi (2019).

Het atlasproject in 2013-15 leverde buiten de hierboven genoemde paren geen extra gevallen op. Al met al werden in 2019 in totaal 5 broedparen en 3 mogelijke broedparen geregistreerd.

2020. Dit jaar werden er 23 broedparen (waarvan 7 waarschijnlijk en 16 zeker broedend) en 5 mogelijke broedparen in de Kempen vastgesteld. Van de zeven broedparen in de categorie "waarschijnlijke broedend" ging het in twee gevallen om waarnemingen van mannetjes zonder dat een vrouwtje gezien is; dit waren vermoedelijk ongepaarde mannetjes. De resterende vijf betroffen waarnemingen van paren.

Figuur 4. De (mogelijke) broedparen van Grauwe Klauwieren in 2020 lagen allemaal binnen de rode cirkel. Daarbinnen waren twee deelclusters (blauw) te onderscheiden.

Figuur 5. Voorbeelden van Grauwe Klauwierenhabitats in de Kempen in 2020 (foto's: Tom Heijnen)

Mede op verzoek van terreinbeherende organisaties is er voor gekozen om geen stippenkaart met broedparen en details van de broedgebieden in dit artikel op te nemen. Op een kaart (figuur 4) is wel inzichtelijk gemaakt in welk deel van de Kempen Grauwe Klauwieren in 2020 werden aangetroffen.

De (mogelijke) broedparen zaten allemaal in een "supercluster" in de zuidoostelijke Kempen. Uit de westelijke en meest noordelijke Kempen ontbreekt ieder spoor van Grauwe Klauwieren. Binnen dit supercluster zijn door de oogharen gekeken nog twee "deelclusters" te onderkennen, nl. een deelcluster Geldrop-Heeze-Someren met 15 broedparen en een deelcluster Valkenswaard-Budel met 6 broedparen.

Habitatkeuze

Het merendeel van de Grauwe Klauwieren in 2020 (20 broedparen = 87% van totaal) is gevonden in kruiden- en faunarijke graslanden⁴ (tabel 2). In dit type graslanden (figuur 5 laat voorbeelden zien) komen veel, ook grotere, insecten voor die als voedsel voor Grauwe Klauwieren kunnen dienen.

Tabel 2. Habitatkeuze van Grauwe Klauwieren in 2020, onderverdeeld naar broedzekerheid.

Broedzekerheid	Kruiden- en faunarijke grasland	Heide	Totaal
Mogelijk broedend (m)	4	1	5
Waarschijnlijk broedend (w)	5	2	7
Zeker broedend (z)	15	1	16
Aantal broedparen (=w+z)	20	3	23

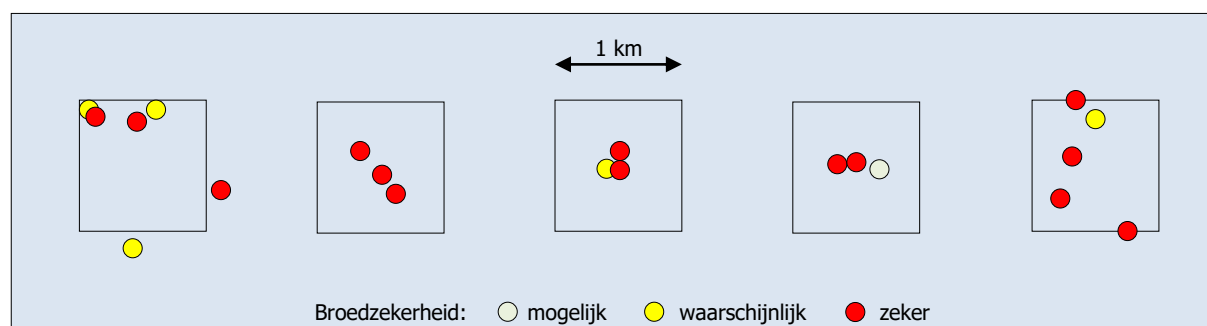
Tijdens het veldwerk in 2020 is geen onderzoek gedaan naar prooikeuze, maar terloops is gezien dat Grauwe Klauwieren kevers, bijen/hommels, libellen en krekels/sprinkhanen pakten. Dit komt grofweg overeen met belangrijke prooien bij voedselonderzoek in Limburg (Nijssen et al 2013) en Drenthe (Nijssen et al. 2014). Bijzonder was de waarneming van een groene kikker als prooi.

Uitkijpunten zijn voor Grauwe Klauwieren belangrijk. Lage uitkijpunten worden vooral voor de jacht gebruikt en hogere uitkijpunten om de nestplaats te bewaken (Baert 2007). In alle gebieden waren die volop aanwezig in de vorm van weipaaltjes, struiken en bomen.

Er is in 2020 niet naar nesten gezocht maar wel werden vermoedelijke nestplaatsen vastgesteld aan de hand van in- of uitvliegende adulten. In 7 gevallen was het nest in braamstruweel te vinden en in 8 gevallen in jong, dicht loofhout zoals een wilgenkoepel of een gemengde aanplant met bijv. Meidoorn of Gelderse roos.

Territoriumafstanden en dichtheden

Grauwe Klauwieren kwamen in 2020 niet alleen voor in een "supercluster" en "deelclusters", maar ook in lokale clusters van broedparen. In figuur 6 is een aantal van die clusters gevisualiseerd. De kleinste afstand van een broedpaar tot het meest nabijgelegen broedpaar was soms enkele tientallen meters en de jachtgebieden van zulke vogels overlappen elkaar soms in de loop van het seizoen (eigen waarnemingen) wat vooral het geval zal zijn als er eenmaal jongen waren (med. M. Nijssen). De dichtheid kon in gebieden met clusters oplopen tot ca 4 broedparen/100 ha.

Figuur 6. Clusters van territoria in 2020. De vierkanten zijn 1x1 km groot en zijn als houvast over de clusters getekend (ze corresponderen niet met het raster op topografische kaarten).

Kleine territoriumafstanden (en ook nestafstanden) van enkele tientallen meters zijn uit de literatuur volop bekend (o.a. Bijlsma 2000) en dichtheden kunnen in optimale habitats oplopen tot tientallen paren per 100 ha (o.a. Ajder & Baltag 2017, Ceresa et al. 2012, Kuźniak 1991, Nijssen et al. 2016).

⁴ Zie de Index Natuur en Landschap (te vinden op website www.bij12.nl) voor definitie.

Broedsucces

Er is in 2020 geen gericht onderzoek naar broedsucces gedaan en er is in het veld ook weinig tijd besteed aan het heel precies tellen van het aantal uitgevlogen jongen (die gemakkelijk worden gemist) en het bepalen van de leeftijd van de jongen. De verzamelde gegevens (tabel 4) zijn minima.

Tabel 4. Broedsucces van Grauwe Klauwieren in 2020 (zie tekst!).

Aantal uitgevlogen jongen	Aantal paren
≥ 1 uitgevlogen jong	4
≥ 2 uitgevlogen jongen	2
≥ 3 uitgevlogen jongen	2
≥ 4 uitgevlogen jongen	4
≥ 5 uitgevlogen jongen	2
Aantal paren met uitgevlogen jongen	≥ 14
Aantal uitgevlogen jongen	≥ 42
Gemiddeld aantal jongen per succesvol paar	≥ 2,8

Bij 14 (61%) van de 23 broedparen werden uitgevlogen jongen gezien. Het gemiddeld aantal uitgevlogen jongen, ongeacht leeftijd, bedroeg tenminste 2,8 per succesvol broedpaar. Het is niet bekend hoeveel broedparen niet hebben gebroed, of wel hebben gebroed maar geen jongen hebben grootgebracht.

Gezin met 5 jongen, 11 juli 2020 (foto: John van den Elsen)

Deze cijfers steken mager af bij cijfers van het Bargerveen uit 2013-2016 (Geertsma & Nijssen 2017), waar het aantal paren met uitgevlogen jongen varieerde van 71% tot 82% (gemiddeld 77%) en het aantal uitgevlogen jongen per succesvol paar varieerde van 4,0 tot 4,6 (gemiddeld 4,3). Dit verschil is ongetwijfeld voor een groot deel te wijten aan het gebrekkige onderzoek in de Kempen.

De eerste uitgevlogen jongen werden gezien op 25 juni. Daarna volgden 7 broedparen waarvan de uitgevlogen jongen voor het eerst in de eerste helft van juli werden opgemerkt, 3 broedparen met voor het eerst uitgevlogen jongen in de tweede helft van juli, en 3 broedparen met voor het eerst waargenomen jongen in de eerste helft van augustus. De late gevallen, met uitgevlogen jongen in de 2^e helft van juli en in augustus, zijn vrijwel zeker herlegsels nadat een eerder legsel is mislukt (med. M. Nijssen). In het Bargerveen vlogen de eerste jongen in 2013-2016 uit tussen ca 12 en 20 juni en de laatste jongen tussen 30 juli en 11 augustus (Geertsma & Nijssen 2017). De gegevens van de Kempen liggen

binnen deze marges, wellicht met uitzondering van 18 augustus 2020 toen twee uitgevlogen maar nog donzige jongen werden gezien (zie foto).

Laat uitgevlogen, nog donzige, jongen, 18 augustus 2020 (foto: Esther van Daal)

Potentiële verstoringen

Fotografen en vogelaars. Veel (mogelijke) broedparen werden in 2020 geheim gehouden maar twee broedparen waren desondanks al vroeg in het seizoen breed bekend dankzij waarneming.nl en onderlinge communicatie. Niet alleen vogelaars (al dan niet met camera) kwamen op de vogels af, maar ook natuurfotografen. Eén van de gebieden werd in juni en juli bijna dagelijks door vogelaars en fotografen bezocht. De angst bestond dat dit tot verstoring van de vogels zou leiden maar gelukkig was dat niet het geval. Er werden geen verstoringen vastgesteld en één van de broedparen bracht zelfs 5 jongen groot.

Verkeer. Veel van de broedparen zaten in rustige gebieden waar verkeer afwezig of zeer beperkt aanwezig is. In 2020 hadden twee broedparen (minstens één met uitgevlogen jongen) een plek uitgekozen op 100-150m van een zeer drukke vierbaans autosnelweg, en twee broedparen (beide met uitgevlogen jongen) zaten op een locatie op ca 50m afstand van een drukke tweebaans provinciale weg met fietspad. Dit wijst er op dat Grauwe Klauwieren zich niet laten afschrikken door druk doorgaand verkeer. Dit komt overeen met ervaringen elders, mits het verkeer heel continu is (med. M. Nijssen).

Begrazen. Een deel van de graslanden werd in 2020 tijdens het broedseizoen van de Grauwe Klauwieren extensief begraasd. Dit zal positieve effecten hebben (meer variatie in vegetatiestructuur, meer variatie in insecten) en wellicht negatieve effecten (verstoring) maar dit is hypothetisch en niet in de Kempen onderzocht. Uit de literatuur is bekend dat extensieve begrazing, mits goed getimed, de beschikbaarheid van voedsel waaronder mestfauna vergroot (Nijssen et al. 2013).

Maaien. In de loop van juli en augustus 2020 waren kruidenrijke graslanden die in beheer zijn bij een TBO⁵ gemaaid. Dit zal geen direct effect op nesten en jongen hebben gehad, maar het is denkbaar dat het maaien zorgde voor een plotseling dalend voedselaanbod wat problemen zou kunnen geven voor met name die jongen die later in het seizoen waren uitgekomen. Dit is puur hypothetisch en niet onderzocht. Echter, als er tijdens het maaien randen en vakken overblijven, vooral rondom de uitkijkposten, dan kan het voedselaanbod zelfs hoger worden omdat veel ongewervelden zich in de ongemaaide delen verzamelen, terwijl op de gemaaide delen de prooien beter zichtbaar zijn (Nijssen et al. 2013, med. M. Nijssen).

⁵ TBO = terreinbeherende organisatie zoals Brabants Landschap, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten

Discussie

Hoe uitzonderlijk was 2020 en wat is hiervoor de verklaring?

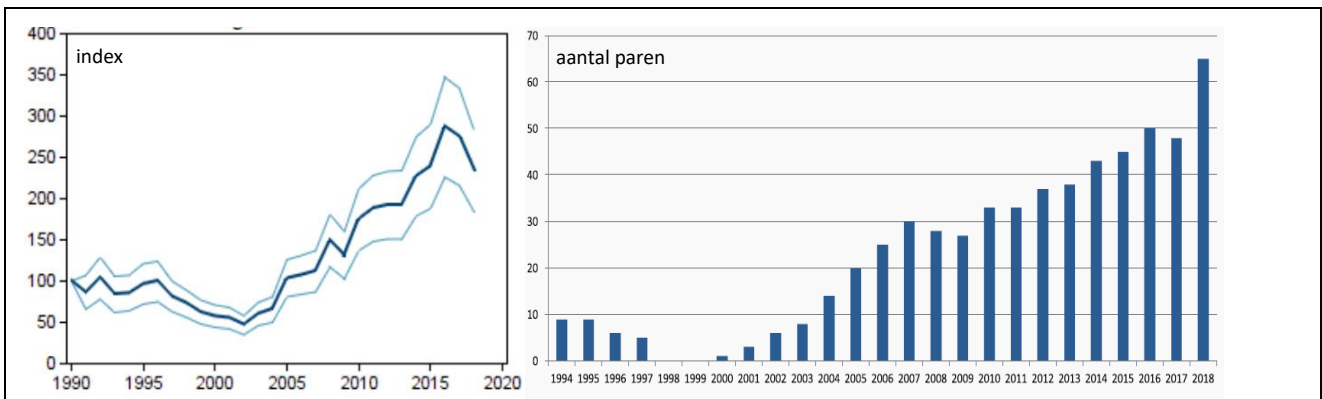
Met 23 gevonden broedparen in 2020 en 5 broedparen in 2019 ligt het voor de hand te concluderen dat 2020 een uitzonderlijk jaar was. Dat was het ook maar een relativerende opmerking is op zijn plaats. Dit jaar is door meerdere vogelaars veel meer tijd besteed aan het in kaart brengen van Grauwe Klauwieren dan andere jaren. In het deelcluster Geldrop-Heeze-Someren is de *extra* inspanning die in 2020 is gedaan bijv. heel groot, al het is wel twijfelachtig of dat een "toename" van 3 naar 15 broedparen kan verklaren. In het deelcluster Valkenswaard-Budel zal de extra inspanning zeker ook effect hebben gehad maar één van de gebieden in dat deelcluster wordt ieder jaar door veel vogelaars bezocht en daar lijkt een forse toename reëel.

Kijkend naar de afgelopen decennia kan er overigens maar één conclusie mogelijk zijn en dat is dat 2020 hoe dan ook een fantastisch jaar voor Grauwe Klauwieren in de Kempen was. We moeten ver terug in de tijd gaan, de jaren vijftig of zestig van de vorige eeuw, om op vergelijkbare aantallen (en wellicht meer) uit te komen.

Een landelijk overzicht van 2020 en hoe dit zich verhoudt tot de voorgaande jaren is nog niet beschikbaar, maar eerste gegevens wijzen op een gemiddelde toename tot wellicht 30% ten opzichte van vorig jaar (med. M. Nijssen).

Een verklaring voor de toename in 2020 is door gebrek aan onderzoek in de Kempen niet te geven. Uit onderzoek elders in Nederland is wel duidelijk in welke richting het gezocht moet worden. Zoals Marijn Nijssen van Stichting Bargerveen mij schrijft: "Warme en vooral droge maanden juni en juli doen de soort erg goed: het broedsucces van vroege legfels is dan erg hoog, met veel fitte jongen die nog lang de tijd hebben om op te vetten voor de trek naar Afrika. Bij meer regen is er veel meer sterfte en predatie, met kleinere vervollegsels. Die 'late' jongen hebben een veel lagere overlevingskans in het eerste jaar. Terugkeer van eerstejaars kan zo maar een factor twee verschillen tussen matige en goede jaren! En dat twee, drie jaar op rij..." (zie ook Nijssen & Geertsma 2018).

Bovendien staat de toename in 2020 ten opzichte van het vorige jaar niet op zichzelf (figuur 7). Ook daarvoor was al sprake van een gestage toename in zowel Nederland (Sovon 2020) als aangrenzend Vlaanderen evenals Wallonië en Duitsland (Vermeersch et al. 2020). In Vlaanderen lijkt de toename recent nog te versnellen en voorlopige cijfers uit 2019 wijzen op een nog steeds doorzettende toename (Vermeersch et al. 2019). Er zijn nog geen berichten dat de vloeivelden bij Lommel-Kolonie weer herbezet zijn, al wordt het beheer mede op Grauwe Klauwieren afgestemd (Agentschap Natuur en Bos 2017).

Figuur 7. Trend van de Grauwe Klauwier in Nederland in 1990-2018 (links) en in Vlaanderen in 1994-2018 (resp. Sovon 2020 en Vermeersch et al. 2020).

Wat verklaart de verspreiding in 2020?

In 2020 was 87% van de broedparen te vinden in de zgn. kruiden- en faunarijke graslanden. Deze graslanden zijn het resultaat van gericht terreinbeheer dat mede op Grauwe Klauwieren is afgestemd. Van der Burg et al. (2019) schrijven hierover: "De Grauwe klauwier broedt in halfopen gebieden met opslag en struweel waarbij de aanwezigheid van grote insecten zoals bijen en hommels van groot belang is als voedselbron. De aanleg van bloemrijke akkers zal meer insecten aantrekken en is daarom van belang voor de Grauwe klauwier. Verder is de aanleg van struwelen van belang om het aantal broedplekken te vergroten." Dat nu zoveel Grauwe Klauwieren profijt hebben van deze graslanden bewijst het nut van de maatregelen en is een kers op de taart voor de TBO's, het waterschap en de provincie.

De kaart van de kruiden- en faunarijke graslanden (figuur 4) laat zien dat deze meer in de oostelijke helft van de Kempen zijn gerealiseerd dan in de westelijke helft. Dat zou een (gedeeltelijke) verklaring kunnen zijn voor het supercluster in het zuidoostelijk deel van de Kempen. Het verklaart echter niet waarom er geen vogels in het dal van de Kleine Dommel en Dommel ten noorden van Geldrop zijn gevonden.

Een tweede (gedeeltelijke) verklaring voor het supercluster in de zuidoostelijke Kempen kan zijn dat broedlocaties in 2020 een voortzetting en uitbreiding zijn van de locaties in 2019. De vogels vestigen zich meestal nabij hun geboorteplaats of de plek waar ze in het vorige jaar nestelden, en verplaatsingen over meer dan 10-20 km komen weinig

voor (Geertsma & Waasdorp 2012). Mannetjes zijn vanaf hun tweede broedseizoen erg plaatstrouw terwijl vrouwtjes veel meer dispersiegedrag vertonen, en dit verkleint de kans op paarvorming op kleine, geïsoleerd liggende locaties (Geertsma & Esselink 2002). De verspreiding en toename in Nederland wordt daarom gezien als een langzaam uitbreidende olievlek vanuit bestaande populaties (Nijssen & Geertsma 2018).

Het deelcluster Geldrop-Heeze-Someren zou zo'n olievlek in opbouw kunnen zijn. In 2018 en 2019 werden hier drie broedparen vastgesteld op drie verschillende locaties. In 2020 waren die locaties wederom bezet en werden er tot op een afstand van 1 tot 1½ km nieuwe locaties gevonden. Het aantal broedparen liep op naar 15. De ogenschijnlijk enorme toename van 3 naar 15 broedparen in één jaar tijd zal overigens deels een waarnemerseffect zijn.

Het deelcluster Valkenswaard-Budel lijkt bijna uit het niets ontstaan te zijn, maar wellicht was dit toch ook een uitdijend olievlekje. In 2012 werd hier een broedpaar gevonden en mogelijke broedparen werden vastgesteld in 2010, 2013, 2017 en 2019. In 2020 waren in dit cluster 6 broedparen te vinden waarvan 5 broedparen dicht bij elkaar.

Dankwoord

Waardevolle gegevens over Grauwe Klauwieren in de Kempen ontving ik van Henk Sierdsema (Sovon), Mari de Bijl (Brabants Landschap), Geert Engels (IVN Heeze-Leende), Robert Kastelijn, Roel van den Heuvel, Wim Deeben, Paul van Pelt, Esther van Daal, Wil Beeren en Fabian Meijer. Ik dank Marijn Nijssen voor zijn uitgebreide en vakkundige commentaar op een eerdere versie van dit artikel. John van den Elsen en Esther van Daal stelden prachtige foto's beschikbaar.

Literatuur

- Agentschap Natuur en Bos 2017. Soortenbeschermingsprogramma voor de grauwe klauwier *Lanius collurio* in Vlaanderen. Agentschap Natuur en Bos
- Ajder, V. & S. Baltag 2017. Factors affecting occurrence of Red-backed Shrike (*Lanius collurio*) and Lesser Grey Shrike (*Lanius minor*) in low-intensity agriculture areas from Eastern Europe. Polish Journ. Ecol. 65(2): 285-294.
- Baert, P. (red.) 2007. Actieplan Grauwe Klauwier Stad Bree. Provincie Limburg.
- Bakermans, M. 1984. Inventarisatie van enige broedvogels in het agrarisch gebied van de Kempen 1982. Blauwe Klauwier 10(1): 37-48.
- Bekhuis, J. et al. 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. Sovon.
- Berkel, J.B.J.M. van 1993. Het inventariseren van Grauwe Klauwieren. Vogeljaar 41: 256-265.
- Bijlsma, R.G. 1992. De broedvogels van het Leenderbos en omgeving in 1991. Sovon.
- Bijlsma, R.G. 2000. Bestaat West-Drentse populatie van Grauwe Klauwieren *Lanius collurio* bij de gratie van lokale reproductie? Drentse Vogels 13: 102-105.
- Braaksma, S. 1954. Enige broedvogels in Noord-Brabant - Klauwieren. Brabantia 3: 27-33.
- Burg, R.F. van der et al. 2019. Toelichting op de maatregelenkaarten voor Biodiversiteit en Leefgebieden in Provincie Noord-Brabant. Bosgroep Zuid Nederland.
- Ceresa, F. et al. 2012. The importance of key marginal habitat features for birds in farmland: an assessment of habitat preferences of Red-backed Shrikes *Lanius collurio* in the Italian Alps. Bird Study 59: 327-334.
- Cornelissen, M. 1982. De Grauwe Klauwier (*Lanius collurio*) in de Kempen. Blauwe Klauwier 8(1): 13-15.
- Dooren, J. van & J.J.F.J. Jansen 2018. Eierzoeker in de Brabantse Kempen - Bernardus van Dooren (1908-1988). Limosa 91: 36-41.
- Erve, F.J.H. van et al. 1967. Avifauna van Noord-Brabant. Van Gorcum, Assen.
- Geertsma, M. & H. Esselink 2002. Grauwe Klauwier. In: Hustings & Vergeer (2002).
- Geertsma, M. & S. Waasdorp 2012. Gekleurde grauwe klauwier beantwoordt vraag bronpopulatie niet. Vogelnieuws 25(6): 12-14.
- Hermans, P. 1995. Evolutie van het broedbestand van de Grauwe Klauwier (*Lanius collurio*) in Noord-Limburg en het voorkomen op de St. Maartens-Heide te Bree. Jaarboek Likona 1995: 48-57.
- Hustings, F. & J.-W. Vergeer (red.) 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland.
- Hustings, F. & K. Koffijberg (red.) 2018. Vogelatlas van Nederland. Sovon & Kosmos.
- Iven, W. & T. van Gerwen 1974. Lind dè is de sgonste plats.
- Kuźniak, S. 1991. Breeding ecology of the Red-Backed Shrike *Lanius collurio* in the Wielkopolska region (Western Poland). Acta Orn. 26: 67-84.
- Nijs, G. et al. 2016. De Grauwe klauwier in Vlaams-Brabant - inventarisatie, habitatpreferentie en voedselbeschikbaarheid. Natuurpunt Studie.
- Nijssen, M., M. Geertsma & S. Waasdorp 2013. Dieet van Grauwe Klauwieren in relatie tot het beheer van Limburgse natuurterreinen. Provincie Limburg & Stichting Bargerveen.
- Nijssen, M. & M. Geertsma 2018. Grauwe Klauwier. In: Hustings & Koffijberg (2018).
- Nijssen, M., S. Waasdorp & M. Geertsma 2014. Beheer- en inrichtingsmaatregelen voor de Grauwe Klauwier in Drenthe. Stichting Bargerveen.
- Poelmans, W., L. Beerens & R. van Dongen 1995. Natuuronderzoek Tangenten Eindhoven. Provincie Noord-Brabant.
- Poelmans, W. & J. van Diermen 1997. Broedvogels van Midden- en Oost-Brabant. Provincie Noord-Brabant.
- Sovon 2020. Soortinformatie Grauwe Klauwier. Website Sovon (sovon.nl/nl/soort/15150), geraadpleegd september 2020.
- Teixeira, R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten.
- Vermeersch, G. et al. 2020. Broedvogels in Vlaanderen 2013-2018. Instituut Natuur en Bosonderzoek.